

Iwona Jabłońska

AHNS w Radomiu
ORCID: 0000-0003-3676-7863

Jak teksty literackie o rodzinie mogą kształtować system wartości u dzieci?

How can literary texts about family shape children's value system?

Streszczenie

Rodzina to nie tylko osoby, ale przede wszystkim relacje, jakie przez lata kształtują się między rodzicami i dziećmi, wspomnienia, przeżycia łączące te bliskie sobie osoby. Ojciec i matka są pierwszymi osobami, od których dziecko uczy się, jak postępować, jak zachowywać się w różnych sytuacjach, jak wyrażać swoje myśli, uczucia, co należy cenić, jakim warto być, co jest złe, co to jest miłość. Przejmuje ich poglądy i system wartości. Celem artykułu jest próba ukazania, jak interpretując teksty literackie o tematyce rodzinnej, można kształtować system wartości i ukazywać wartość rodziny. Autorzy wybranych tekstów tak skonstruowali ich treści, by dziecko mogło je odnieść do własnych doświadczeń i osobistych przeżyć. Ponadto ma możliwość dowiedzieć się, co to jest miłość. Może przekonać się, że miłość to nie tyle słowa, co wzajemna troska o siebie, gotowość do pomocy, to wsparcie i okazywanie uczuć o każdej porze i każdego dnia. Analizując je, możemy ukazać takie wartości, jak: zaufanie, szczerłość, poczucie bezpieczeństwa, opieka, pomoc, wspólne spędzanie czasu, miłość. Odwołując się do różnorodnych treści, można nie tylko zachęcać dzieci do podobnych form zachowań, tłumaczyć i uczyć prawidłowych wzorców życia, przeciwdziałać niepoprawnym postępowaniom, ale także ukazywać znaczenie wartości. Dobór odpowiedniej literatury jest nieocenioną pomocą w pracy wychowawczej, ponieważ przez kontakt z nią można dostarczyć dziecku wiedzy z każdej dziedziny, kształtować postawy. Im częściej ma do czynienia z różnymi opowiadaniem, utworami lub historyjkami, w których ukazywane są wartości, tym więcej zrozumie i będzie naśladowało te zachowania. Nie należy ulegać presji czasów, a wręcz przeciwnie warto zadbać o dobrostan dziecka i skłaniać je do przemyśleń, ukazywać różne problemy, angażować w dyskusje, by zaczynało samodzielnie doceniać wartości.

Słowa kluczowe: edukacja, literatura, rodzina, relacje osobowe

Abstract

Family means not only individuals but first and foremost relationships, which have been developing between parents and children for years. Father and mother are the first people from whom children learn how to behave in different situations, how to express their thoughts and feelings, what should be valued, what kind of people they are worth being, what is wrong, what love is. Children adopt their parents' views and value system. The purpose of the article is to make an attempt to show how, by interpreting literary texts about family, the value system can be shaped and the value of family be presented. The authors of the selected texts constructed their content in such a way so that a child could relate the content to their own personal experiences. Moreover, children

have an opportunity to find out what love is. They can realise that love is not only words but also mutual concern, readiness to help, support and the displays of affection at any time and any day. By analyzing the texts we can show values such as confidence, sincerity, the feeling of security, care, help, spending time together as well as love. By referring to varied content one can not only encourage children to display similar forms of behaviour, explain, teach the right patterns of life, prevent wrong behaviour but also show the meaning of values. The selection of suitable literature is an invaluable help in educational work, because it provides children with knowledge in every field and it shapes attitudes. The more frequently children have to do with different stories in which values are presented, the more they understand and will imitate those behaviours. One should not give in to time pressure, on the contrary, it is advisable to take care of children's well-being and encourage them to think as well as show them different problems and engage them in discussions so that children could start appreciating values on their own.

Keywords: education, literature, family, personal relationships

Wstęp

Dostęp do nowoczesnych rozwiązań technicznych, proponowane rzekomo doskonalsze metody wychowania i oferty różnorodnych zajęć, coraz lepiej rozumiane procesy psychiczne nie zapewnią prawidłowego rozwoju dziecka. W procesie rozwoju człowieka niezastąpiony jest drugi człowiek. Musi pomóc dziecku rozpoznawać rzeczywistość, zrozumieć jej istotę, ukazać wartościowe postawy, które mogą stanowić punkty orientacyjne niezbędne dla dobrego i odpowiedzialnego życia. Dziecko po przyjściu na świat nie potrafi ocenić sytuacji, określić, co jest dobre, a co złe, jaka postawa jest godna pochwały, a jakiej nie należy naśladować. Uczy się wartościowania dzięki uczestniczeniu w różnych zdarzeniach. One są źródłem poznawania i nośnikiem pewnych wartości. Przyjęty przez człowieka system wartości wpływa na życie codzienne, stosunek do innych osób. To, co w życiu wybieramy i realizujemy, decyduje o tym, czy życie będzie autentycznie ludzkie, czy ulegnie degradacji¹. Leon Dyczewski uważa, że „system wartości jest również ważną częścią kultury, w jakiej żyje człowiek. Wartości kształtują świadomość człowieka, motywują go do aktywności, integrują ludzi, ukierunkowują i stabilizują rozwój”². Czy sobie to uświadamiamy, czy nie, wpływają one na każdą naszą decyzję i działanie. Wartości normują wszystkie wymiary życia. Wyznaczają nasze postawy wobec ludzi i rzeczy. Umożliwiają realizację życiowych planów, wpływają na stany emocjonalne. Roman Ingarden uważa, że „działanie byłoby bezsensowne i bezcelowe, gdyby się w nim nie liczyć z wartościami, nie uwzględniać ich istnienia”³. Brak wartości stanowi niejako zagrożenie.

¹ W. Cichoń, *Świat wartości i sposoby jego poznawania* [w:] *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, red. W. Stróżewski, Kraków–Wrocław 1978, s. 163–167.

² L. Dyczewski, *Miejsce i funkcja wartości w kulturze* [w:] *Kultura w kręgu wartości*, red. L. Dyczewski, Lublin 2001, s. 39.

³ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1973, s. 107.

Istota wartości

Co to są wartości i czy są potrzebne? Nie ma jednoznacznego określenia, czym są wartości. Każda dziedzina nauki przyjmuje swoją koncepcję. Według Mieczysława Łobockiego wartość „to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”⁴. W psychologii wartością jest „zainteresowanie, jakim obdarza się jakąś osobę”⁵. Wartości wynikają z nastawienia i potrzeb jednostki. W ujęciu filozoficznym wartości to „wszystko co cenne, godne pożądania i wytworzenia, co stanowi cel ludzkich dążeń”⁶.

Ogólnie wartością jest to, o co warto zabiegać, co stanowi przedmiot troski, cel ludzkich dążeń, a także kryterium postępowania człowieka⁷. Czy zastanawiamy się, co tak naprawdę jest w życiu ważne? Raczej nie. To, co posiadamy w swojej osobowości, zostało zbudowane na jakimś fundamencie, przekazane w sposób niezauważalny.

Kto uczy poznawać wartości?

Pierwsza jest rodzina. Rodzina jako pierwotne środowisko wychowawcze wprowadza dziecko w świat wartości, jest dla dziecka wzorem, matrycą na dalsze lata życia. „O roli rodziny jako naturalnego środowiska wychowawczego świadczy fakt, że to ona, a nie przedszkole czy szkoła, mimo ich niepowtarzalnego znaczenia w wychowaniu, stanowi pierwsze źródło przekazu symbolicznego, w niej małe dziecko uczy się wyrażania uczuć i myśli, a także odpowiednich reakcji i zachowań. Tu spotyka się z wartościowaniem. Te bardzo proste informacje tworzą zrąb wiedzy dziecka o cenionym w najbliższym mu otoczeniu i kręgu kulturowym systemie wartości”⁸.

Cały proces wychowawczy rozpoczyna się w domu. Następuje to naturalnie. Nie teoria, lecz zachowania, czyli system wartości rodziców najbardziej przemawia do dzieci. Im częściej dziecko ma możliwość uczestniczenia w różnych sytuacjach życiowych, słuchania, jak radzić sobie z różnymi kłopotami, tym więcej rozumie i zaczyna te zachowania wcielać w swoje postępowanie.

Zadaniem dorosłego, a tym bardziej pedagoga jest pomóc dziecku uporządkować świat, stąd jako pośrednik powinien wyłonić i ukazać to, co cenne, czyli

⁴ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości* [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Śliwerski, Kraków 1993, s. 25.

⁵ N. Sillamy, *Słownik psychologiczny*, Katowice 1995, s. 319.

⁶ W. Krajewski, *Słownik pojęć filozoficznych*, Warszawa 1996, s. 207.

⁷ J. Gajda, *Wartości w życiu człowieka*, Lublin 1997, s. 11.

⁸ B. Milerski, B. Śliwerski, *Pedagogika. Leksykon*, Warszawa 2000, s. 192.

wychowywać do wartości. Wychowanie do wartości polega „na stworzeniu wychowankom sytuacji kształcących intelektualne rozpoznawanie wartości, ich nazywanie i uczciwe uzasadnianie ich miejsca w hierarchii uznanej przez pedagoga za prawdziwą”⁹. Zgodnie z teorią Piageta na okres od 7 do 12 lat przypada stadium operacji konkretnych. Oznacza to, że dziecko w tym czasie posiada szereg zdolności związanych z nabywaniem informacji o świecie i o sobie na podstawie konkretności¹⁰. Uczy się poprzez styczność z różnymi bodźcami. Niezawodnym środkiem jest literatura dziecięca. Nie musi być wyszukana. Wiersze, opowiesci zamieszczone w podręcznikach są przykładami, które mogą pomóc dziecku w zrozumieniu świata, tego co w życiu jest ważne, uświadomić, co jest ważne nie tylko dla samego bohatera, lecz także innych. Ważne jest postrzeganie wartości jako potrzeby społecznej. Kształcenie i wychowanie powinny przygotować dziecko do refleksji nad wartościami. Analizując treść, niekoniecznie należy się skupić tylko na zagadnieniu przypisanym do kręgu tematycznego, lecz poruszyć też inne przesłania. Ale czy to zostanie dokonane, czy nie, zależy od wychowawcy. Dlatego przedmiotem rozważań uczyniono różne teksty zawarte w podręcznikach edukacji wczesnoszkolnej *Gra w kolory* Wydawnictwa JUKA i *Już w szkole* Wydawnictwa Nowa Era¹¹.

Wartość rodziny w wybranych tekstach literackich

Hanna Łochocka w utworze *Moja rodzina – i druga A* opisuje codzienne życie w rodzinie, jakie prace wykonują dorośli, jakie dzieci oraz jakie konsekwencje ponosi dziecko, kiedy nie wywiązuje się ze swojego zadania w określonym czasie. Istotnym elementem wychowania jest kształtowanie postawy współodpowiedzialności. Każdy człowiek ma nie tylko oczekiwania, ale zobowiązania, jest włączony w realizację zadań. Dziecko uczy się działać na rzecz dobra wspólnego, czyli uspołecznia się. Udział w pracach domowych stwarza szansę na kształtowanie sprawności, uczenie się odpowiedzialności, wywiązywania z obowiązków, współpracy. Umiejętności współdziałania nabywa się w konkretnych warunkach. Najodpowiedniejsze dla dziecka są codzienne sytuacje, ponieważ są realne, nie sztuczne.

Opowiadanie *Prawdziwy prezent* Agnieszki Galicy pokazuje, od kogo dowiadujemy się o obyczajach, kto uczy nas szacunku. Ojciec tłumaczy synowi, kiedy jest Dzień Matki, jak należy go obchodzić oraz przekazuje coś niezwykle ważnego. „Każdy prezent jest prawdziwy [...] najprawdziwszy jest ten, który sami zrobimy.

⁹ K. Olbrycht, *Przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji aksjologicznej* [w:] *Edukacja aksjologiczna. Wybrane problemy przekazu wartości*, red. K. Olbrycht, Katowice 1994, s. 16.

¹⁰ B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwojowa człowieka. Charakterystyka okresu życia*, t. 2, Warszawa 2003, s. 135.

¹¹ Pragnę na wstępie wyjaśnić, że odwoływanie się do tekstów zamieszczonych we wskazanych podręcznikach nie ma żadnego związku z reklamą bądź propagowaniem tych pakietów edukacyjnych.

Ważne jest tylko to, że pamiętamy o kochanej osobie”. Przedstawiona przez autorkę sytuacja w bardzo przekonujący sposób mówi, jak ważne jest to, co robimy dla drugiej osoby, jak ważna jest pamięć o drugiej osobie, o jej święcie.

Fragment z książki Mariana Orłonia *Zwariowane dzieciaki* zatytułowany *Do mojej mamy w szpitalu* pokazuje dzieciom, co sprawia człowiekowi przyjemność, co daje radość chorej mamie przebywającej w szpitalu. Uzmysławia dziecku, że dla mamy nieważne jest to, czy dziecko potrafi napisać bezbłędnie adres, ale to, że pamięta o niej. Choć dzieli ich odległość, myślami są ze sobą. Wykorzystując ten tekst, możemy uczyć dzieci, jak istotne jest to, byśmy pamiętali o najbliższych, jaką radość sprawiają drobne upominki, rozmowa przez telefon. Spędzenie z kimś nawet kilku minut okazuje się wartością bezcenną.

Andrzejkowe katarzynki Ireny i Krzysztofa Kubiaków to opowieść o tym, skąd wiemy o naszych tradycjach. Babcia i dziadek opowiadają wnuczce o zabawach i wróżbach w czasie andrzejek i katarzynek. Jest to piękny przykład integracji pokoleń. Pielęgnowanie tradycji, zwyczajów jest ważną częścią kultury, w jakiej żyje człowiek. Dzieci zapoznając się z tym tekstem, dowiadują się, jaką skarbnicą wiedzy są ich dziadkowie i babcie. Różnica wieku nie jest przeszkodą w odkrywaniu tajemnic, poznawaniu świata, a wspólnie spędzany czas jednoczy nas.

Fragment opowiadania Marii Ewy Letki *Piosenka dla Janka* porusza kilka niezwykle istotnych kwestii. Pierwszą jest kultywowanie rodzinnych tradycji. Zdarza się, że zawody wykonywane przez dziadków, babcie są kontynuowane przez ich dzieci, następnie wykonują je wnukowie, prawnukowie. Rodziny zapisują się w historii jako pokolenie muzyków, cukierników itp. Ale co zrobić, kiedy dziecko – potencjalny przedstawiciel rodu nie będzie mógł kształcić się w tym kierunku z powodu posiadanej dysfunkcji. W takiej sytuacji pomoc i zrozumienie rodziny okazują się niezwykle cenne. Autorka zwraca uwagę na bardzo ważną umiejętność – mówienie o swoich problemach, odczuciach, lękach, niedoskonałościach. Dziecko komunikuje najbliższym, że kiedy się boi, to nie wymawia dobrze „r”. Zwierza się, gdyż znajduje oparcie, zrozumienie u bliskich. Dzięki tej opowieści dzieci nabierają przekonania, że tylko szczerą rozmową może pomóc, że nie należy wstydzić się swoich lęków, a rodzina daje oparcie w każdej sytuacji. Kontakt z wspierającymi rodzicami, dziadkami jest nie do przecenienia. Dziecko wychowywane w rozumieniu, empatii będzie takie zachowania przenosiło najpierw do zabaw z rówieśnikami, a potem do kontaktów z innymi. Rodzina spojona uczuciem miłości, akceptacji, wyrozumiałości pozwala kształtować i rozumieć czym są wartości. Chcemy, by dzieci były wrażliwe na potrzeby innych, by potrafiły dostrzec uczucia towarzyszące drugiemu człowiekowi. Nie możemy zapomnieć, że wrażliwości musimy najpierw sami doświadczyć. Każdy człowiek ma inną wrażliwość, daną tylko jemu, która pozwala otwierać się na działanie.

We fragmencie wiersza Małgorzaty Mrózek-Dąbskiej *Spacer z tatą* dziewczynka marzy o spacerze z tatą. Pragnie, by tato trzymał ją za rękę. Jest to uczucie

przeżywane przez dzieci bardzo częste. Hanna Olechnowicz zauważa, że dzieci przejawiają „silny głód kontaktu z ojcem”¹². Ojciec niejednokrotnie rozłączony jest z dzieckiem z powodu miejsca i czasu pracy. Swoją nieobecność rekompensuje dziecku najdroższymi zabawkami, modnymi gadżetami. Okazuje się, że wartością najbardziej pożądaną jest wspólnie spędzany czas. Dziewczynka pragnie bliskości jego osoby.

*Kiedy już będę bardzo zmęczona,
tato posadzi mnie na ramiona
(tacy będziemy jak nikt szczęśliwi).
A wokół ludzie będą się dziwić
i wszyscy będą patrzyli na to
jak na barana niesie mnie tato.*

Ojciec daje podwaliny pod rozwój zaufania. W książce *Dziecko własnym terapeutą* ta sama autorka pisze: „dla dziecka walka o więź (a więc o miłość) jest walką o życie, ale także o realizowanie zakodowanej genetycznie siły rozwoju”¹³. Bez miłości nie ma prawidłowego rozwoju. Mamy zaprogramowaną bliskość, intymność. Największą przyjemnością dla człowieka jest bycie z kochaną osobą. Dziecko pragnie się przytulić, być z drugim człowiekiem, pragnie miłości.

Czas darowany drugiej osobie jest wartością bezcenną. Relacje osobowe stanowią najwyższą wartość. Człowiek rozwija się poprzez osobowe powiązania, dzięki relacjom z innymi ludźmi. Kiedy ich zabraknie – człowiek nie może się rozwijać. Żadna instytucja wspierająca rozwój dziecka nie jest w stanie zastąpić rodziny (prawidłowo pełniącej swoje funkcje).

Tekst *Nos* Anny Onichimowskiej podpowiada, jak można spędzać z dzieckiem wolny czas. Oglądanie zdjęć swoich bliskich u niejednej osoby wywołuje śmiech, zdziwienie albo zaciekawienie, przywołuje wspomnienia. Ze zdjęć dowiadujemy się nie tylko do kogo jesteśmy podobni, jak wyglądała babcia, mama bądź tata, jak byli mali, ale poznajemy nasze korzenie, przeszłość, uczymy się historii. Stare fotografie są pamiątką. Każdy rodzi się w rodzinie, gdyby nie babcia, dziadek, ojciec i matka, nie byłoby nas. W dobie telefonów, smartfonów ktoś może uznać tę formę za nieatrakcyjną. Jednak swoje pochodzenie, historie rodzinne powinniśmy znać.

Dzięki opowiadaniu *Zuch Zuzanka* Agnieszki Galicy dzieci dowiadują się, jak wygląda życie zuchów na letnim wakacyjnym obozie. Niemniej jednak jest też drugi wątek. Zanim dziecko wyjedzie pierwszy raz samodzielnie wypoczywać w rodzinie, toczą się dyskusje. Rodzice rozmawiają ze sobą, czy pozwolić dziecku na wyjazd, czy nie. Dopiero potem podejmują decyzję. Dzieci czytając ten tekst, przekonują się, jak ważna jest rozmowa, wzajemne słuchanie się, w jaki sposób rozwiązuje się rodzinne problemy, jak komunikują się rodzice. Schemat postępowania rodziców

¹² H. Olechnowicz, *Dziecko własnym terapeutą*, Warszawa 2006, s. 99.

¹³ Tamże, s. 27.

z dużym prawdopodobieństwem zostanie przeniesiony przez dziecko na relacje najpierw z rówieśnikami, a w dorosłym życiu na relacje z dorosłymi, ponieważ dzieci często naśladują zachowania swoich rodziców i ich zachowanie. Wzajemny kontakt matki i ojca jest dla dziecka wzorem zachowań interpersonalnych, który będzie powielano w przyszłości. Obserwując relacje między swoimi rodzicami, uczy się wyrażać swoje opinie i emocje, uczy się dialogu.

Dzieci doskonale potrafią wyczuć nastrój człowieka, dręczące go kłopoty, nawet wtedy, kiedy stara się je ukryć. W rodzinie wszyscy się o siebie troszczą, pomagają sobie nawzajem w różny sposób. Tekst Marii Rosińskiej *Jak to w rodzinie* ukazuje codzienne życie rodzinne. Tata i mama pracujący nad projektami, zajmujący się przygotowaniem obiadów i prowadzeniem domu są tak przemęczeni, że praca zawodowa staje się udręką, plany nie przynoszą efektów, myślą nad nimi nieustannie, przez co tracą humor. Wszystko wydaje im się bardzo trudne. Dzieci zauważają problem. Syn przypomina sobie jakąś pogadankę o roli wypoczynku. Wpada na pomysł, kupuje bilety do kina i przy obiedzie wręcza je rodzicom. Po kilku dniach okazuje się, że tacie lepiej się pracuje. Mówi: „Nareszcie wymyśliłem! Już parę dni męczyłem się nad pewnymi szczegółami mego projektu: tak źle, a tak jeszcze gorzej! A dziś rano budzę się i od razu – jakby mnie coś olśniło – wiem! Mielicie rację: wystarczy mózg przewietrzyć innymi wrażeniami, a zaraz lepiej się pracuje!”

W opowiadaniu pokazane jest, jak wszyscy się o siebie troszczą, jak wnikliwie przyglądają się sobie, jak ważna jest empatia, wrażliwość i czułość na los drugiego człowieka. Nie tylko rodzice czynią wszystko dla dzieci, dzieci również dostrzegają, że rodzicom należy pomóc, że oni też potrzebują życzliwości, wyrozumiałości. Na tle sytuacji zrozumiałych i bliskich dla dzieci pokazane jest znaczenie wartości uniwersalnych dotyczących relacji międzyludzkich. Walorem tekstu jest wywołanie emocji i skłonienie do działania. Opowiadania z życia codziennego są im najbliższe, przez co stają się dla nich zrozumiałe.

Dzieci często zostawiane są pod opieką dziadka, babci. Nie słuchają ani ich próśb, ani upomnień. Niejednokrotnie wykorzystują to, że osoby starsze niedoświadczone, nie znają nowinek techniki. Ale... jeśli dziecko od najmłodszych lat uczone jest szacunku dla starszych osób, tego, że nikogo nie można okłamywać, należy dotrzymywać danego słowa, to nie ulegnie żadnej pokusie. Najważniejsze są te pierwsze kroki w wychowaniu, to czego rodzice uczą dziecko od pierwszych chwil życia, to co dziecko słyszy i czego jest świadkiem. Doskonałym przykładem tego, jak rodzina uczy szacunku dla ułomnego człowieka, jest tekst *Umowa* Jadwigi Stańczakowej. Wnuczka potrafi oprzeć się namowom, mówiąc: „ja mam z babcią taką umowę, że nigdy babci nie oszukam. I nie będę wykorzystywać tego, że babcia nie widzi”. Przedstawiona sytuacja budzi emocje i sprzyja odkryciu wartości, czym jest zaufanie, dotrzymywanie danego słowa.

Podjęcie różnych form działalności pozwala na lepsze poznanie się, wzmacnia rozwój emocjonalny, jest okazją do scalania ze sobą członków rodziny.

Rodziny często coś planują, przygotowują. W opowiadaniu *Izunia* Ireny Landau rodzina wspólnie spożywa obiad. Wszyscy siedzą przy stole, jedzą obiad, dzielą się swoimi przeżyciami, rozmawiają, jak minął dzień, co im się udało, z czym mieli trudności.

Dzieci uwielbiają spędzać wolny czas na łonie przyrody w towarzystwie rodziców. Chłód, wiatr czy mało sprzyjające warunki pogodowe nie są powodem, aby nie wychodzić razem. Dowodem na to są m.in. opowiadania *Marcówka* Barbary Lewandowskiej i *Dziwna trawa* Jadwigi Jasny-Mazurek. Za namową syna rodzina spędza niedzielne popołudnie w lesie. Wszyscy przechadzają się ścieżkami wśród drzew, rozpoznają owady, ptaki i... mokną. Wracają pełni wrażeń, trochę zmęczeni, głodni i przemoknięci. Uśmiechają się jednak do siebie, „bo warto pamiętać wszystko, co dobre i wesołe. Prawda”. Dzięki tym tekstom dowiadujemy się, jaką wartością jest wspólnie spędzany czas. Wtedy można ze sobą być, poznawać upodobania i zainteresowania, dzielić się odczuciami, spontanicznie śmiać się i żartować. „O tym, że nawet najbogatszy człowiek na świecie nie ma wszystkiego i że są ludzie tak biedni, że nie mają nic, że zawsze człowiek o czymś marzy i że najważniejsze jest to, ile człowiek umie, czy jest dobry dla innych ludzi, co robi ... a nie to ile posiada rzeczy”, mówią dziecku rodzice w opowiadaniu *A oni mają* napisanym przez Jadwigę Jasny-Mazurek. Autorka opisuje, jak rodzice reagują na zachowanie syna, który wrócił smutny z urodzin kolegi. Nie jest im obojętny jego nastrój, poznają przyczynę i rozmawiają z dzieckiem. Dziecko myśli i rozumie inaczej niż dorosły, dopasowuje rzeczywistość do własnego toku myślenia, dlatego potrzebuje wytłumaczenia wielu sytuacji, zdarzeń.

Nieraz spotykamy się także z takim problemem, że dziecko postrzegane jako grzeczne, zgodne zaczyna sprawiać kłopoty. Co może powodować takie zmiany? Bywa, że przyczyną są narodziny rodzeństwa. Małe dzieci nie zdają sobie sprawy, ile czasu rodzice muszą przeznaczyć na opiekę nad niemowlakiem, tego że małe dziecko bez ich obecności nie może żyć. Kiedy zostanie włączone w tę troskę przez rodziców czuje się potrzebne, zaczyna rozumieć, dlaczego rodzice poświęcają mu mniej czasu, co nie znaczy, że przestali je kochać. W każdym okresie rozwojowym mamy inne potrzeby. W opowiadaniu *Joanna* Irena Landau opisuje, jak rodzice angażują córkę w sprawy rodzinne, kiedy rodzi się jej siostra. Nie jest ona pozostawiona z boku, lecz proszona o pomoc. Tekst obrazuje wydarzenie, które można rozpatrywać wielowątkowo.

Dla rozwoju dziecka fundamentalne znaczenie mają relacje z rodzicami i bliskimi im osobami. Renata Opala w *Zasypance* ukazuje, jak najbliżsi starają się pomóc zasnąć dziewczynce, z jaką czułością odnoszą się do niej. Słowa kierowane do drugiego człowieka, dotyk, przytulenie mają niezwykłą moc. Nic nie jest w stanie ich zastąpić.

Na uwagę zasługuje również to, że rodzinne spotkania odbywają się przy stole. Stół jest Stołem Rodziny. To miejsce ofiarowania i dzielenia się z innymi

tym, co się na nim znajduje, ma symboliczne znaczenie¹⁴. Dzielimy się nie tylko tym, co się na nim znajduje, ale również tym, co przeżywamy, co czujemy. Spotkania przy stole są okazją do opowiadania przez każdego domownika, co się u niego wydarzyło, co go miłego spotkało, co sprawiło mu przykrość. Przy stole wszyscy są „twarzą w twarz”. Widzą towarzyszące im emocje. Wszyscy są nawzajem sobą zainteresowani, obecni nie tylko fizycznie, ale także psychicznie. Czują się akceptowani, przynależni do siebie, prawdziwie bliscy. Stół ich jednoczy, scala.

Podsumowanie

Literatura dziecięca ma bardzo duże znaczenie i ogrywa doniosłą rolę w rozwoju i wychowaniu dziecka. Rozwijają nie tylko wrażliwość, empatię, wyobraźnię, wiedzę, ale pomagają przekonać się, co jest odwiecznym pragnieniem ludzi, ukazując czym jest miłość, szczerłość, pomoc, zaufanie, wspólne spędzanie wolnego czasu. W tekstach literackich bohaterowie mają najczęściej problemy podobne do tych, jakie przeżywają dzieci. Czytając lub słuchając utworu, dziecko uczy się strategicznego postępowania. Kiedy znajdzie się w podobnym położeniu, będzie próbowało zachowywać się identycznie. Relacje bohaterów książkowych świetnie oddają codzienność, są wciąż aktualne. W scenkach, rozmowach dzieci odnajdują siebie, swoje rodziny. Wartości są przekładane na zrozumiałe dla dzieci normy i wzory zachowań w życiu codziennym.

Podane przykłady literatury mogą być punktem wyjścia do refleksji, do zastanowienia się, z czego wynikają kłopoty, co jest przyczyną niezrozumienia, kto i co może być pomocne. Mimo iż model rodziny zmienia się, należy podkreślać, że „normalna rodzina jest główną przestrzenią życiową i funkcjonowania człowieka”¹⁵.

Celem edukacji jest, jak ujęła to Józefa Bałachowicz, „kulturowe wsparcie rozwoju osoby, podmiotu, inspirowanie jednostki do realizowania własnego potencjału, tak by mogła go wyrażać na sposób wartościowy społecznie, by służył jej w rozwijaniu umiejętności potrzebnych w życiu oraz by służył także wspólnemu dobru i pielęgnowaniu wartości w życiu społecznym”¹⁶, dlatego uważam, iż omawiane utwory literackie, mówiące o przeżyciach nie tylko dzieci, o różnych zdarzeniach, ich problemach, są w stanie, przy starannym ich opracowaniu, pomóc młodemu czytelnikowi w odkrywaniu odpowiedzi na pytania: „dlaczego wartości są ważne?”

¹⁴ T. Kukołowicz, *Rodzina wychowuje*, Stalowa Wola 2001, s. 77.

¹⁵ M. Winiarska, *Rodzina – podstawowe funkcje* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2006, s. 326.

¹⁶ J. Bałachowicz, *Szkola jako przestrzeń budowania przyszłości* [w:] *Zrozumieć uczenie się. Zmienić wczesną edukację*, red. J. Bałachowicz, A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska, A. Witkowska-Tomaszewska, Warszawa 2017, s. 18.

„kim jestem?”, wskazywaniu różnych dróg życiowych i ich konsekwencji, budzeniu sumienia i krytycznej postawy młodego człowieka w stosunku do otaczającej go rzeczywistości i uwrażliwianiu.

Bibliografia

- Bałachowicz J., *Szkoła jako przestrzeń budowania przyszłości* [w:] *Zrozumieć uczenie się. Zmienić wczesną edukację*, red. J. Bałachowicz, A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska, A. Witkowska-Tomaszewska, Warszawa 2017.
- Cichoń W., *Świat wartości i sposoby jego poznawania* [w:] *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, red. W. Stróżewski, Kraków–Wrocław 1978.
- Dyczewski L., *Miejsce i funkcja wartości w kulturze* [w:] *Kultura w kręgu wartości*, red. L. Dyczewski, Lublin 2001.
- Gajda J., *Wartości w życiu człowieka*, Lublin 1997.
- Grodzka K., *Gra w kolory. Klasa 2. Podręcznik*, cz. 2, Wydawnictwo JUKA, Warszawa 2018.
- Harwas-Napierała B., Trempała J., *Psychologia rozwojowa człowieka. Charakterystyka okresu życia*, t. 2, Warszawa 2003.
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 1973.
- Krajewski W., *Słownik pojęć filozoficznych*, Warszawa 1996.
- Kukołowicz T., *Rodzina wychowuje*, Stalowa Wola 2001.
- Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości* [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Śliwerski, Kraków 1993.
- Olbrycht K., *Przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji aksjologicznej* [w:] *Edukacja aksjologiczna. Wybrane problemy przekazu wartości*, red. K. Olbrycht, Katowice 1994.
- Olechnowicz H., *Dziecko własnym terapeutą*, Warszawa 2006.
- Mazur B., Zagórska K., *Gra w kolory. Klasa 1. Podręcznik*, cz. 2, Wydawnictwo JUKA, Warszawa 2018.
- Milerski B., Śliwerski B., *Pedagogika. Leksykon*, Warszawa 2000.
- Piotrowska M.E., Szymańska M.A., *Już w szkole. Podręcznik do kształcenia zintegrowanego w klasie drugiej, semestr pierwszy*, Wydawnictwo Nowa Era, Warszawa 2021.
- Sillamy N., *Słownik psychologiczny*, Katowice 1995.
- Winiarska M., *Rodzina – podstawowe funkcje* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2006.